

Kunst (algemeen) HAVO

**Syllabus centraal examen
2009**

oktober 2008

Verantwoording:

© 2007 Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven vwo, havo, vmbo, Utrecht
Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

CEVO commissie examenprogramma 2007 CKV2 havo/vwo:
E. Bos (voorzitter)- IVLOS Universiteit Utrecht
G. Dinsbach (secretaris)- SLO
M. Bakker- docent
T. Boshoven- docent
J. Herfs- CEVO
D. Schonau- Citogroep

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
1.1 Verdeling examinering over centraal examen en schoolexamen	5
1.2 Algemene veranderingen	5
1.3 Havo-programma	6
1.4 Vwo-programma	6
1.5 Andere wijzigingen	6
2. Examenstof centraal examen	7
3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	8
Domein A: Vaardigheden	8
Domein B: Invalshoeken voor reflectie	8
Domein C: Onderwerpen	8
<i>Onderwerp: Cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw</i>	9
<i>Onderwerp: Hofcultuur in de zestiende en zeventiende eeuw</i>	10
<i>Onderwerp: Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw</i>	11
<i>Onderwerp: Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw</i>	12
<i>Onderwerp: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw</i>	13
<i>Onderwerp: Massacultuur vanaf 1950</i>	14
4. Het centraal examen	16
Zittingen centraal examen	16
Vakspecifieke regels correctievoorschrift	16
Hulpmiddelen	16
Computertoetsing	16
Handreiking schoolexamen	16
Bijlage 1. Examenprogramma kunst (algemeen) havo/vwo	17

Voorwoord

Examenprogramma's veranderen van opzet. De minister stelt een examenprogramma op hoofdlijnen vast en wijst in het examenprogramma Domeinen en subdomeinen aan, waarover het centraal examen zich uitstrekt. Vroeger werd in het programma ook bepaald het aantal en de duur van de toetsen. Met ingang van 1 augustus 2007 is dat veranderd. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast, en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in de septembermededeling.

Verder geeft de CEVO in een syllabus een beschrijving van en toelichting op de exameneisen voor een centraal examen, en informatie over een of meer van de volgende onderwerpen:

- toegestane hulpmiddelen,
- specificaties van examenstof,
- voorbeeldopgaven,
- bijzondere vormen van examinering (computerexamens),
- toelichting op de vraagstelling,
- begrippenlijsten,
- bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw,
- bekend veronderstelde onderdelen van Domeinen die verplicht zijn op het schoolexamen.

Ten aanzien van de specificaties is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard zijn ze niet een volledige beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een c.e. ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen daarvan in het verlengde ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholers.

De c.e. syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor bestaat een handreiking van de SLO, te vinden op www.slo.nl.

Syllabi worden per examenjaar vastgesteld. Deze syllabus geldt voor het centraal examen havo van 2009. Dat wil zeggen voor leerlingen die in 2007 in leerjaar 4 zijn ingestroomd in een iets aangepaste profielstructuur. Voor het vak kunst (algemeen) havo en vwo is er in 2009 (havo) en 2010 (vwo) geen afwijkend examen voor leerlingen die al eerder met het onderwijs in de tweede fase van de havo en het vwo zijn begonnen: het centraal examen is in 2009 (havo) en 2010 (vwo) voor alle kandidaten hetzelfde.

Voor het jaar 2010 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. De verwachting is dat die vrijwel niet zal afwijken van deze syllabus. In volgende syllabi zal telkens worden vermeld of en zo ja waar deze afwijken van eerdere syllabi.

In uitzonderingsgevallen kan een syllabus na publicatie nog worden aangepast, bij voorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekend worden gemaakt. Kijkt u voor alle zekerheid in september 2008 op Het Examenblad, www.eindexamen.nl.

Deze eerste syllabus is ontworpen door een commissie ad-hoc van de CEVO en in hoofdzaak geschreven door medewerkers van SLO en Cito.

Een eerder concept van de syllabus is in februari 2005 ter inzage gelegd op www.cevo.nl, en is voor advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging, de VSNU, de HBO-raad, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Voor opmerkingen over deze tekst houdt de CEVO zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cevo.nl of aan CEVO, postbus 8128, 3503 RC Utrecht.

De voorzitter van de CEVO,
drs. H.W.Laan.

1. Inleiding

Bij de invoering van de Tweede Fase werd het nieuwe kunstvak CKV 2,3 geïntroduceerd met een studielast van 480 uren voor vwo en 360 voor havo. In de Tweede Fase was CKV 2,3 profielvak in Cultuur en Maatschappij en daarnaast waren CKV 2 en/of 3 keuzevak in de vrije ruimte. Door de herstructurering van de Tweede Fase vanaf 2007 wordt CKV 2,3 een keuzevak in Cultuur en Maatschappij. In de vrije ruimte kan CKV 2,3 als examenvak alleen als 'heelvak' worden gekozen.

De herstructurering leidde om de volgende redenen tot inhoudelijke aanpassing van het examenprogramma:

- globalisering van de eindtermen om meer vrijheid in het schoolexamen te creëren. Hierdoor kan een school de invulling van het programma meer aanpassen aan tijd- en/of plaatsgebonden omstandigheden, bijvoorbeeld inspelen op een bijzondere manifestatie n.a.v. het geboortjaar van een componist, accent leggen op de collectie van een museum dat in de buurt van de school staat, etc.;
- bijstelling naar aanleiding van ervaringen en/of problemen in de afgelopen jaren. Zo werd het ontbreken van de invalshoek esthetica in het havo-programma CKV 2 als onterecht ervaren;
- verandering in het aantal studielasturen. Voor het vwo is dit overigens gelijk gebleven, maar voor het havo teruggebracht van 360 naar 320.

Bij de herstructurering is tevens de naam van het vak gewijzigd. CKV2 ging kunst (algemeen) heten.

1.1 Verdeling examinering over centraal examen en schoolexamen

De verdeling van de leerstof van CKV 2,3 over centraal examen (CE) en schoolexamen (SE) was bij de introductie van het vak al duidelijk aangegeven: CKV 2 = CE en CKV 3 = SE. Kort na de introductie werd de CE-status van CKV 2 gewijzigd in die van een SE. Het was aan de scholen om daarbij te kiezen voor een examen dat men zelf samenstelde of gebruik te maken van een examen dat het Cito construeerde.

Vanaf 2007 (of zoveel eerder als mogelijk en wenselijk wordt geacht) wordt het vak kunst (algemeen) weer getoetst in de vorm van een CE.

Hieronder volgt een overzicht van de veranderingen in kunst (algemeen). Een toelichting op CKV 3 is te vinden in de Handreiking Schoolexamen CKV 2,3.

1.2 Algemene veranderingen

- In domein B is het werkwoord 'beschrijven' vervangen door 'aangeven'. 'Aangeven' omvat activiteiten als beschrijven, onderzoeken en interpreteren, maar ook beargumenteren en onderbouwen. Aanleiding voor deze vervanging:
 - de les- en examenpraktijk wordt zo beter weergegeven;
 - de concrete invulling van 'aangeven' in vwo en havo geeft het niveauverschil aan tussen beide schooltypes;
 - ook in het examenprogramma CKV 3 is 'aangeven' gebruikt. Door de vervanging in kunst (algemeen) wordt de terminologie consequenter toegepast.
- Het subdomein *Kunst en religie, levensbeschouwing* is van twee eindtermen teruggebracht tot één. In de geschrapte eindterm ging het om de betreffende onderwerpen en genres herkennen en in verband brengen met de uitgangspunten in de gehandhaafde eindterm. Dat is nu impliciet aanwezig in de competentie 'aangeven'. Bovendien staan voorbeelden in het Aanhangsel. Het schrappen van de betreffende eindterm verandert dus niets aan de inhoud van het subdomein.
- De toelichting in hoofdstuk 3 op Domein B ("Onder 'civiele onderwerpen en genres' worden de onderwerpen en genres verstaan die ontleend zijn aan het leven van alledag, burgerlijke moraal, historische bronnen. Dit ter onderscheiding van mythologische of religieuze bronnen.") is geschrapt omdat de specificaties in het Aanhangsel concreet genoeg zijn.
- In eindterm 6 ("De kandidaat kan aangeven hoe kunst en wetenschap/techniek op elkaar inwerken.") is uit de oorspronkelijke tekst de zinsnede "met voorbeelden" geschrapt omdat die verplichting niet functioneel is. Om dezelfde reden wordt er in eindterm 7 ook niet meer over voorbeelden gesproken.
- In domein C zijn alle concrete onderwerpen geschrapt uit de oorspronkelijke subdomeinen. Deze zijn nu opgenomen in hoofdstuk 3 in de syllabus van het centraal examen.

1.3 Havo-programma

In hoofdstuk 3 zijn de volgende veranderingen in het havo-programma te vinden:

- Aan het programma is toegevoegd in het domein invalshoeken het subdomein esthetica (gedeeltelijk overgenomen van de inhoud van het vwo-programma en aangepast)
- In het programma is in het domein onderwerpen het subdomein Burgerlijke cultuur uitgebreid naar analogie van de inhoud van hetzelfde subdomein in het vwo-programma.
- Deze uitbreiding van het havo-programma is gecompenseerd door elementen te schrappen uit diverse invalshoeken en onderwerpen.

1.4 Vwo-programma¹

In het vwo-programma zijn inhoudelijk kleine wijzigingen aangebracht. Een essentiële verandering betreft de aanwijzing van het aantal onderwerpen voor de door de CEVO vastgestelde toets. Naast de jaarlijks terugkerende onderwerpen *Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw* en *Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw* wijst de CEVO twee in plaats van drie onderwerpen aan uit domein C. Deze vermindering van het aantal onderwerpen geeft de gelegenheid tot een grotere diepgang bij het bestuderen van de stof en in de toetsvragen.

1.5 Andere wijzigingen

De CEVO maakt indien nodig ook nog andere beperkingen en/of specificaties bekend van de examenstof. Dit kan met name betrekking hebben op het onderwerp Massacultuur. Daardoor kan dit onderwerp geactualiseerd en uitgebreid worden. Hiervoor zijn er twee argumenten:

- a. het begrip 'Massacultuur' heeft geen eenduidige betekenis waardoor het nodig kan zijn dit begrip in een gegeven context toe te lichten of te definiëren;
- b. inhouden, zoals beschreven in hoofdstuk 3, moeten kunnen worden geactualiseerd en uitgebreid met relevante ontwikkelingen, ook al vonden ze plaats na afloop van de 20^e eeuw.

Deze syllabus bestaat uit de tekst van het geglobaliseerde examenprogramma, gevolgd door een toelichting op de examenstof waarop het CE betrekking heeft. Deze toelichting bestaat grotendeels uit een bijgewerkte versie van het Aanhangsel.

¹ Tekst in deze syllabus met betrekking tot het vwo is ter informatie opgenomen. De syllabus kunst (algemeen) vwo wordt één jaar later dan deze syllabus (kunst (algemeen) havo) uitgegeven.

2. Examenstof centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen B en C, in combinatie met de vaardigheden uit domein A.

De drie onderwerpen uit domein C waar het centraal examen betrekking op heeft zijn in de komende jaren:

CKV2	Kunst (algemeen)	Kunst (algemeen)	Kunst (algemeen)	Kunst (algemeen)
2008	2009	2010	2011	2012
Cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw	Cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw	Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw	Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw	Burgerlijke cultuur van Nederland in de 17 ^e eeuw
Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw	Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw	Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw	Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw	Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw
Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw	Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw	Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw	Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw	Massacultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw

3. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

Domein A: Vaardigheden

Eindterm 1

De termen en begrippen die op het examen bekend worden verondersteld, zijn noodzakelijk voor het bereiken van twee doelen:

- vaardigheid (adequate receptie en reflectie),
- kennis (begrip van verbanden tussen kunst en cultuur).

Deze doelen hangen vanzelfsprekend met elkaar samen en zijn inhoudelijk gerelateerd aan de domeinen B en C. De functie van kunst zoals aangegeven in de invalshoeken van domein B kan maar zelden los worden gezien van het kunstwerk zelf. Binnen het werkveld is men het er bovendien over eens dat het ongewenst is functie en kunstwerk geheel los te koppelen. Voor het nader beschouwen / beluisteren van een kunstwerk in het kader van kunst (algemeen) is veelal een disciplinegeoriënteerd begrippenapparaat nodig. Dit is de reden waarom eindterm 1 uit domein A opgesteld is. Veel voor 'adequate receptie en reflectie' benodigde begrippen zijn basaal en begrepen in wat in de voorafgaande jaren is aangeleerd. De overige zullen alsnog binnen het kunst (algemeen)-programma moeten worden verworven.

Het examenprogramma en de syllabus bevatten geen lijst. In 2000 heeft KPC Groep een Model Kunstbeschouwen samengesteld. Aan de hand daarvan kan een basislijst worden samengesteld. Voor de wisselende onderwerpen zijn er ook specifieke begrippen. Die kunnen - als zodanig gemarkeerd - in de lijst worden opgenomen. De CEVO kan bovendien bekend maken dat voor een bepaald examenjaar met name genoemde termen en begrippen zijn toegevoegd.

Domein B: Invalshoeken voor reflectie

Eindtermen 2 tot en met 7

De concrete invulling van de invalshoeken is verbonden met de onderwerpen, genoemd in domein C eindterm 8. Een nadere uitwerking staat in de toelichting op de onderwerpen binnen die eindterm.

Domein C: Onderwerpen

Eindterm 8

De *cursief* gezette woorden zijn specifiek voor de inhoud van vwo.²

² Zie noot 1

Onderwerp: Cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- kerken met bijbehorende beeldende kunstproducten;
- *liturgie*;
- religieus drama in en buiten de kerk;
- houding van de kerk ten opzichte van dans;
- kerkmuziek: ontwikkeling in relatie tot het Gregoriaans; meerstemmige mis, motet;
- *verzamelingen: kerkschatten*.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- Visies op geschiedenis: heilsgeschiedenis (Bijbel) → 'begin en eind bekend'.
- Bijvoorbeeld: schepping; zondeval; geboorte, leven, sterven en opstanding van Christus; laatste oordeel; Maria.

Kunst en esthetica

- Schoonheid als openbaring van het goddelijke in licht, glans en kleur, geometrische orde.
- Volk levendige voorstelling bijbrengen van godsdienstige verhalen.
- *Theorieën voor en tegen het gebruik van beelden*.
- *Natuur als boek vol symbolen (goddelijke werking); natuur en goddelijke liefde*.
- Originaliteit is geen maatstaf.
- *Voorbeelden: Suger, Bernardus van Clairvaux, Franciscus van Assisi*.

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Opleiding: leren in werk-/bouwplaats, klooster-/kathedraalscholen (muziek).
- Kunst als ambacht: meester-gezel relatie; beginnende gildenorganisatie.
- Ontstaan en ontwikkeling van muzieknotatie.
- Opdrachtgevers: kerk, adel, gilden.
- Organisatie samenleving: feodaal systeem, opkomst stad.
- *Verzamelingen: kerkschatten, onder andere relieken, boek (muzieknotatie)*.

Kunst en vermaak

- Liturgisch drama, met inbegrip van kluchtige elementen.

Kunst, wetenschap en techniek

- Samenhang kennis, geschiedenis, moraal en geloof (encyclopedisch geheel).
- Ontstaan meerstemmigheid.
- Technische ontwikkeling: skeletbouw.

Kunst intercultureel

- Kruistochten en contacten met Arabieren (hoog beschavingspeil van Arabieren).

Onderwerp: Hofcultuur in de zestiende en zeventiende eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- paleizen, villa's, tuinen;
- commedia dell'arte, komedie/tragedie, hofmuziek, opera, *comédie-ballet*, hofdans, hofballet, *Monteverdi*;
- *verschuiving van religieuze aandacht naar wereldlijke macht*;
- *Italiaanse hoven (hof van Mantua, de familie Medici)*;
- Versailles: tuinen, exterieur, interieur en wandtapijten (Lodewijk XIV);
- *vorstelijke verzamelingen*.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- Visies op geschiedenis: christelijke heilsgeschiedenis, mythologische en historische visies op geschiedenis via scheppingsverhalen uit de oudheid *en via klassieke historieschrijvers. Pogingen om - allegorisch - deze twee werelden te verbinden*.
- Bijvoorbeeld:
 - oudheid, klassieke mythologie: liefde van de goden;
 - humanisme: portretten en individualisering.
- Voorbeelden: Ovidius ('Metamorfozen'); Lodewijk XIV als Apollo, zonnegod, keizercultus.

Kunst en esthetica

- Schoonheid als eenheid van delen, maat, verhouding, symmetrie, orde.
- *Klassieke theorieën over schoonheid*.
- Werkelijkheid en ideaal.
- *Ontwikkelingen in de muziek: prima en seconda prattica, akkoordbegrip*.
- *Commedia dell'arte: eenheid van persoon en rol*.
- *Retorica en affectenleer*.
- Natuur: wetten van de (goddelijke) natuur gezocht, 'schone natuur'.
- Originaliteit: inventiviteit binnen de bestaande kaders.
- *Voorbeelden: Plato, Aristoteles, Alberti, Vasari, Bellori*.

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Ontworsteling aan 'ambacht'; naar 'artes liberales', ook theoretische kennis. Naast 'vrije ondernemer' toch grootste status als 'hofkunstenaar'.
- Opleiding: onder Lodewijk XIV zeer gecentraliseerd in 'academies'.
- *Opdrachtgevers: naast het hof ook kerkvorsten, patronage*.
- Organisatie samenleving: streven van vorsten naar sterkere, centrale macht, ook economisch.
- *Verzamelingen: vorsten verzamelen oudheden en eigentijdse kunst → status van de vorst*.

Kunst en vermaak

- Thema's zoals liefdes der goden hebben ook een vermaaksfunctie.
- *Monodie, specifiek instrumentale muziek*.
- Villa's als 'lustoorden'.
- Spelletjes en fonteinen in tuinen.
- Theaterspektakel, opera (Lully, Molière).
- Hofdans, hofballet *en danssuite (gestileerde dansen en muziek)*.

Kunst, wetenschap en techniek

- *Optica, perspectief, anatomie, landmeten, cartografie*.
- Onderzoek van werkelijkheid.
- *Samenhangend, steeds 'mechanischer' wereld (machinerieën)*.
- *Voorbeeld: Leonardo*.

Kunst intercultureel

- Ontdekkingsreizen.
- *Voorbeeld: 'Le bourgeois gentilhomme'*.

Onderwerp: Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- stadhuis/paleis op de Dam;
- genres in de schilderkunst;
- stadsschouwburg van Amsterdam; rederijerskamers (bijvoorbeeld Vondel); kluchten en tragedies, spektakelstukken;
- rol van het orgel (Sweelinck); diverse muzikale genres voor de kleine kring;
- *Chinees porselein (Delfts aardewerk)*;
- *encyclopedische verzamelingen*.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- *Visies op geschiedenis: religieus én wereldlijk.*
- Diversiteit van christelijke geloofsovertuigingen.
- *Bijvoorbeeld: in stadhuis op de Dam - opstand tegen Spanje parallel aan opstand Bataven tegen Romeinen; Vanitas (oudheid - stoïcijns, bijbel - Prediker); diverse -moralistische - genres.*

Kunst en esthetica

- *Schoonheid van de zichtbare wereld, naast klassieke theorieën.*
- Protestantse visies op de kunsten.
- *Kennis van menselijke hartstochten.*
- Aristotelische principes in het theater.
- *Natuur: zichtbare (goddelijke) natuur.*
- Originaliteit: inventiviteit én 'blijven bij je stiel'.
- *Voorbeelden: Descartes, Lebrun ('traité des passions' en andere modellenboeken).*

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Opleiding: ateliers; reizen naar Rome; niet centralistisch → steden/regio's. Onderscheid tussen 'ambachtsman' en 'geleerde kunstenaar'. 'Studie' oudheid belangrijk.
- Opdrachtgevers: vrije markt, overheden, gezelschappen.
- Organisatie samenleving: de Republiek zoekt zijn plaats tussen grootmachten (17e eeuw); Amsterdam 'centrum wereldhandel'.
- *Verzamelingen: encyclopedische verzamelingen en rariteitenkabinetten.*

Kunst en vermaak

- Ter lering en vermaak.
- Vermaak als medicijn (klucht).
- Bijvoorbeeld: Brederode.

Kunst, wetenschap en techniek

- Empirisch onderzoek.
- Camera obscura.
- Kunst- en vliegwerk (toneelmachines).

Kunst intercultureel

- *Ontdekkingsreizen: wisselwerkingen in Chinees porselein - Delfts aardewerk.*
- Schilderijen flora/fauna/mensen, landschappen vreemde landen als 'reisverslag met Hollandse ogen'.

Onderwerp: Cultuur van romantiek en realisme in de negentiende eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- liederencyclus; opera; Wagner, Bayreuth, Gesamtkunstwerk;
- melodrama;
- fotografie en het streven naar realiteit in de beeldende kunst;
- ballet;
- wereldtentoonstellingen;
- openbare concertzalen (Concertgebouw);
- *verzamelingen: op verschillend gebied; openbare collecties (bijvoorbeeld Louvre, British Museum, Rijksmuseum); privé-collecties.*

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- Visies op geschiedenis: een voortgaand, lineair proces (met verschillende uitkomsten).

Kunst en esthetica

- *'Schoonheid' relatiever begrip: afhankelijk van plaats in historisch proces - tijd - plaats.*
- Lyriek en dramatiek.
- Verhevigde gevoelsuiting.
- *Muzikale principes: absolute muziek tegenover symfonisch gedicht (Hanslick).*
- *Interpretaties van het begrip 'natuur': idealistische en 'materialistische' uitgangspunten (ideale natuur; natuur als godsdienst; natuur als materieel feit; natuur als proces).*
- Originaliteit tegenover traditie: je eigen tijd reflecteren; individualisme en idee van de geniale kunstenaar; soms virtuositeit.
- *Voorbeelden: Carus, Goethe, Baudelaire.*

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Opleiding: toneel-, dans-, kunstacademies en conservatoria; kunstenaars gaan ook zelf op zoek naar leermeesters (historische voorbeelden of 'de natuur zelf').
- Opdrachtgevers: de vrije markt, de staat koopt kunst.
- Organisatie samenleving: nationaal bewustzijn; naties, staat - burgers → streven naar vrije wereldhandel; concurrentie.
- *Verzamelingen: systematiseren van collecties naar soort en naar tijd/plaats. Verzamelingen ook gekoppeld aan prestige van een staat.*

Kunst en vermaak

- Musea/tentoonstellingen ter lering en vermaak.
- Liederencyclus, wals, operette, romantisch ballet, vaudevilletheater.
- Salons, openbare concertzalen, schouwburgen en operahuizen ook als plaatsen van sociaal gebeuren; wisselwerking tussen kunst en groter publiek.

Kunst, wetenschap en techniek

- *Opkomst muziekwetenschap en kunstgeschiedenis.*
- *Specialisatie wetenschappen, ook in zekere zin specialisatie in de kunsten; tegelijkertijd behoefte bij elkaar te komen in Gesamtkunstwerk.*
- Samenwerking met ingenieurs: ijzer/glas constructies.
- Toename reproductiemogelijkheden.
- Gaslicht en elektriciteit in het theater; meer realistisch spektakel.
- Fotografie.
- *Verwetenschappelijking van het verzamelen.*
- Voorbeelden: Crystal Palace, Eiffeltoren.

Kunst intercultureel

- Effecten van kolonialisme en wereldtentoonstellingen.
- *Kennis van de wereld vergroot door fotografie (etnografische foto's, reisfoto's).*
- Voorbeelden: Debussy, Petipa, Van Gogh.

Onderwerp: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- architectuur - systeembouw, vorm en functionaliteit;
- *futurisme*;
- Schönberg in verband met expressionisme en seriële muziek; Strawinsky en antiromantische tendensen; *Satie*;
- naar abstractie in de beeldende kunst;
- Ballets Russes;
- *kostuumontwerpen van Popova, Stepanova*;
- expressionistische dans;
- jazz;
- film/theater en verwerping van 'realisme' (Eisenstein, Brecht);
- *verzamelingen: collectie museum Kröller-Müller, volkenkundige musea, volksmuziek (Bartók)*.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- *Visies op geschiedenis: breuk met het verleden.*
- Utopieën van nieuwe tijd: kunst is baanbreker voor die nieuwe tijd; kunst wil maatschappij veranderen.
- *Kunst heeft op zich geestelijke waarde (democratisering van de kunst als gedachte), zeker abstractie, en universele betekenis (heeft geen verhalen, verwijzingen nodig).*
- *Voorbeelden zijn ondergeschikt aan vormgeving en onderzoek.*

Kunst en esthetica

- Van het materiële naar het geestelijke: verwerping natuurgetrouwheid; vorm, verhouding (De Stijl).
- Expressietheorieën; vervreemding; emancipatie van de dissonant (Kandinsky, Brecht).
- *Morele aspecten van verwerpen van decoratie (form follows function; Loos).*
- *Definiëren van specifieke grondslagen van elke kunstdiscipline; bij muziek en dans meer op de voorgrond treden van het ritme.*
- Natuur: de structuur achter de zichtbare natuur.
- Originaliteit: samen met een groep gelijkgestemden het nieuwe brengen.

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Opleiding: andere dan traditionele academies zijn nodig met een onderzoekende, experimentele houding (Bauhaus); zelfstandige gezelschappen (dans, drama, muziek).
- Opdrachtgevers: waarderen en steunen de onafhankelijkheid van kunstenaars en hun zoeken naar nieuwe mogelijkheden.
- Maatschappelijke organisatie: 'breukvlak': oude en nieuwe maatschappelijke vormen botsen; nationalisme versus internationalisme; socialisme.
- *Verzamelingen: kunstgalerieën; individuen, naar eigen smaak (de staat verzamelt oude kunst).*

Kunst en vermaak

- Film als amusement, theatershows.
- *Amusementsideeën van muziek.*

Kunst, wetenschap en techniek

- *Kunst probeert de werkwijze van wetenschap te hanteren: grondslagenonderzoek; muzikale bronnen (partituren); kunst als 'laboratorium' (Bauhaus); onderzoek nieuwe materialen en hun eigenschappen; uitbreiding begrip klankkleur.*

Kunst intercultureel

- Onderzoek volksmuziek (Bartók).
- Maskers en beelden uit Afrika en Oceanië.
- Jazz.
- Niet-Europese invloeden op Picasso, Matisse en Kirchner.
- Exotische aspecten van Ballets Russes.
- *Theater: oosterse invloeden.*

Onderwerp: Massacultuur vanaf 1950

Accenten binnen het onderwerp:

- popart en massamedia;
- soaps, comedy, tv-drama, videoclip;
- musical;
- mainstream en subculturen;
- popmuziek, filmmuziek, elektronische muziek;
- fusion en cross over;
- multidisciplinaire kunst;
- postmodernistische kunst in relatie tot massacultuur;
- *verzameling: bijvoorbeeld Centre Pompidou, Groninger museum.*

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie:

Kunst en religie, levensbeschouwing

- Visies op geschiedenis: fragmentarisch; opgeven van vooruitgangsidee; richtinggevende ideologieën zijn er niet; consumeren, vermaakt worden.
- Postmodernisme, *Jencks*
- Grote verscheidenheid in levensbeschouwingen waaronder relativisme, cynisme, 'no illusion' (punk), hedonisme.
- *Veelheid van betekenissen door citaten en fragmenten; realiteiten; eigen fantasieën (Eco).*
- Bijvoorbeeld: 'verleidelijke' massaproducten; rollen die mensen spelen, 'sterren'; seks en geweld; (nep)sentimentele beelden; geënceneerde beelden.

Kunst en esthetica

- Geen vaststaande esthetische normen.
- *Herwaardering ornament.*
- *Herwaardering verhalende verwijzingen.*
- *Complexiteit en tegenspraak (Venturi).*
- Herwaardering figuratie.
- *Cultuurrelativisme.*
- *Natuur: natuur en clichés over de natuur.*
- Originaliteit: hoeft niet; clichés en (stijl)citaten mogen.
- Grensoverschrijdingen van veel kunstdisciplines.

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- Opleiding: vrij individualistische, eclecticische leerroute.
- Opdrachtgevers:
 - voor zogenaamde hoge cultuur subsidies en sponsors;
 - massacultuur → marktmechanismen.
- Het spanningsveld tussen 'hoge' en 'lage' kunst.
- Sterrendom.
- Maatschappelijke organisatie: globalisering; sterke individualisering (pluralisme, subculturen).
- *Verzamelingen: behalve eigen smaak, inspelen op actualiteit; kunst als handel en investering.*

Kunst en vermaak

- Hollywoodfilms, tv, reclame, stripverhalen, posters, megatentoonstellingen en manifestaties.
- Popmuziek, soaps, videoclip, musicals.
- Kleding.

Kunst, wetenschap en techniek

- Reproduceerbaarheid.
- Computertechnieken en elektronische kunst; virtual reality.
- Audiovisuele media.

Kunst intercultureel

- (Stijl)citaten uit verschillende culturen, c.q. subculturen.
- Fusion, cross over.
- Wereldwijd opereren van kunstenaars.
- *Westerse kunst als maatstaf versus cultuurrelativisme.*
- Kunst van allochtonen; wereldmuziek.

4. Het centraal examen

Zittingen centraal examen

Het centraal examen wordt afgenomen in één zitting van drie uren.

Vakspecifieke regels correctievoorschrift

Voor dit examen is geen vakspecifieke regel vastgesteld.

Hulpmiddelen

Bij de examens Kunst (algemeen) is alleen het standaardpakket hulpmiddelen toegestaan.

Computertoetsing

Het vak Kunst (algemeen) wordt op de computer afgenomen. Een school dient voldoende computers beschikbaar te hebben voor deze vorm van examinering.

Met ingang van vermoedelijk het jaar 2010 zal het examen geheel als CBT-examen worden afgenomen.

Handreiking schoolexamen

De SLO heeft een handreiking voor het schoolexamen tot stand gebracht.

Deze is te vinden op:

http://www.slo.nl/themas/00158/00002/Handreiking_Kunst_DEFINITIEF.pdf

Bijlage 1. Examenprogramma kunst (algemeen) havo/vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Vaardigheden
- Domein B Invalshoeken voor reflectie
- Domein C Onderwerpen.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen B en C in combinatie met de vaardigheden uit domein A.

De CEVO wijst uit domein C drie onderwerpen aan voor het havo-examen en vier onderwerpen voor het vwo-examen. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast en maakt indien nodig een beperking en een specificatie bekend van de examenstof.

De examenstof

Domein A: Vaardigheden

1. De kandidaat kan:

- de belangrijkste termen en begrippen hanteren uit de kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek die voorwaardelijk zijn voor adequate receptie en reflectie, en noodzakelijk voor begrip van verbanden tussen kunst en cultuur;
- informatie over kunst en cultuur herkennen, benoemen en toepassen om verbanden aan te geven;
- bij het reflecteren bronnenmateriaal op een adequate wijze hanteren;
- overeenkomsten en verschillen noemen en beargumenteren met betrekking tot het beschouwingsapparaat bij de vier kunstdisciplines (alleen vwo).

Domein B: Invalshoeken voor reflectie

Subdomein B1: Kunst en religie, levensbeschouwing

2. De kandidaat kan aangeven met welke visies, doelen, middelen en inhouden de kunsten religieuze en/of levensbeschouwelijke uitgangspunten vertolken.

Subdomein B2: Kunst en esthetica

3. De kandidaat kan aangeven welke ideeën over schoonheid in kunst en kunstwaardering een rol spelen.

Subdomein B3: Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

4. De kandidaat kan aangeven welke invloed opdrachtgevers en politieke ideeën hebben op de rol en de inhoud van kunst en op de positie van de kunstenaar.

Subdomein B4: Kunst en vermaak

5. De kandidaat kan aangeven hoe vorm en inhoud bepaald worden door de vermaaksfuncties van kunst in relatie tot het daarbij betrokken publiek.

Subdomein B5: Kunst, wetenschap en techniek

6. De kandidaat kan aangeven hoe kunst en wetenschap/techniek op elkaar inwerken.

Subdomein B6: Kunst intercultureel

7. De kandidaat kan aangeven hoe Westerse en niet-Westerse kunst en cultuur elkaar wederzijds beïnvloeden.

Domein C: Onderwerpen

8. De kandidaat kan de eindtermen van domein A en B toepassen op voorbeelden uit de volgende onderwerpen:
- de cultuur van de kerk in de elfde tot en met veertiende eeuw;
 - de hofcultuur in de zestiende en zeventiende eeuw;
 - de burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw;
 - de cultuur van Romantiek en realisme in de negentiende eeuw;
 - de cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw;
 - de massacultuur vanaf 1950.